

Кравчук Л.В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

УСВОЕНИЕ ЭТИЧЕСКИХ НОРМ МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ: ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

Аннотация

В статье проведен анализ существующих психологических подходов к проблеме усвоения этических норм младшими школьниками. Усвоение этических норм происходит благодаря системе организованных воздействий на их сознание и чувственно-волевую сферу, организацию жизнедеятельности, в процессе которой и приобретает опыт этических отношений. Автором подчеркивается, что это непростой процесс, поскольку предполагает синтез рационального и эмоционального, логического и эмпирического, духовного и практического.

Ключевые слова: младшие школьники, этические нормы, внешние воздействия, сознание, самосознание, установка.

Kravchuk L.V.

Borys Grinchenko Kyiv University

ASSIMILATION OF ETHICAL STANDARDS YOUNGER STUDENTS: PSYCHOLOGICAL APPROACHES

Summary

This article analyzes the existing psychological approaches to the problem of assimilation of ethics younger students. Assimilation of ethical standards is due to the system of organized effects on their consciousness and sensory-volitional, the organization of life, during which the acquired experience and ethical relations. The authors emphasize that it is not an easy process, as it involves the synthesis of rational and emotional, logical and empirical, spiritual and practical.

Keywords: junior high school students, ethics, external influences, consciousness, self-consciousness, installation.

УДК 159.9:37.015.3:94

ДО 130-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ СТЕПАНА ВОЛОДИМИРОВИЧА БАЛЕЯ

Носова І.Є.

Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Стаття присвячена 130-річчю від дня народження Степана Балея – українського і польського психолога, психоаналітика, лікаря, філософа і педагога. Зазначені основні події життєвого і творчого шляхів С.В. Балея. Вказані психологічні ідеї вченого, які будували підвалини української та польської психології та залишаються визнаними і актуальними на сьогоднішній день. Перераховані основні праці психолога. З'ясовано, що окремі психологічні ідеї С.В. Балея можна використовувати у практиці педагогічної діяльності.

Ключові слова: психологія; біографія; наукові інтереси; психологічні ідеї; основні праці.

Постановка проблеми. Степан Балея своїми численними статтями і фундаментальними працями створив підвалини психології виховання [5], однак досі залишається маловідомим у сьогоднішньому науковому світі. Один із фундаторів української психології. Автор численних праць з медицини, загальної, дитячої, педагогічної, соціальної психології, психології творчості, за якими досі студіюють психологію у вищих навчальних закладах Польщі. Вони є надбанням двох культур (української і польської).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життєвий та творчий шляхи Степана Балея вивчали Л. Бондаренко, М. Верников, Ю. Вінтюк, І. Кутько, П. Петрюк, П. Пуній, М. Чайковський та ін.

Мета статті. Ознайомити читачів з основними віхами життя та творчим шляхом С.Балея. Виокремити провідні психологічні ідеї, показати значущість його праць із метою привертання увагу до даної постаті і підняти із глибин забуття до всесвітнього визнання.

Основний матеріал і результати дослідження. Степан (Стефан-Максим) Володимирович Балея – ви-

датний український і польський психолог, лікар, психоаналітик, філософ та педагог. «Невеликий за зростом, – пише про нього М. Ziemnowicz, – скромний в поведінці, ніколи не висувався наперед, скоріше тримався стримано, на узбіччі, неохоче подавав голос у дискусіях, хоча багато мав що сказати. У колі, звичному для нього, у колі своїх співробітників почував себе краще, вмів бути ініціативним, охоче визнавав праці інших, безкорисно допомагав їм у роботі [12].

Народився 4 лютого 1885 року в с. Великі Бірки поблизу Тернополя в сім'ї вчителя народних шкіл. Батьки Володимир та Ірена з дому Швейковських були на той час вчителями початкових класів. Батько був керівником школи в Микулинцях. Помер у 1922 році, мати – у 1942 році в Кракові, де перебуваючи на пенсії, жила у своїй молодшій дочці Ольги.

Степан Володимирович після закінчення початкової школи навчався у Тернопільській гімназії. Згодом вивчав психологію і філософію на філософському факультеті Львівського університету (1903-1907 рр.). В 1907 р. деякий час працював учителем психології і логіки в українських гімназіях Перемишля, Тернополя, Львова, після цього навчався у Берлінському, Паризькому, Віденському університетах.

У 1911 р. – доктор наук з двох галузей (філософії і медицини). В 1912 р. виїхав на спеціальні студії з курсу філософії до Німеччини, опісля до Франції і Австрії. Працював у психологічному та фізіологічному інститутах Берлінського університету. Займався проблемою бінаурального слуху [10].

Ще за часів Першої світової війни він записується на лікарський факультет Львівського університету. Після навчання (1917-1922 рр.) здобув звання «доктора усіх лікарських наук». У подальшому одночасно з викладанням у філії Української Академічної гімназії у Львові, викладає філософію в Українському таємному університеті.

Як науковця з двома докторськими дипломами, автора низки наукових праць міністерство освіти Польщі делегувало Степана Володимировича на Міжнародний з'їзд психологів в Англію. У листопаді 1927 р. С.В. Балей завідувач новоствореної кафедри психології виховання у Варшавському університеті.

Навчання та працю С. Балей поєднував з публіцистичною діяльністю в журналі «Учитель» – виданні Українського Педагогічного Товариства, де друкувались статті з педагогіки, психології, а також – науково-популярні нариси з різних галузей знань (Львів 1889 р. – червень 1914 р.), та «Літературно-науковому віснику». Очолював Інститут Нормальної і Патологічної Психології (1921 р. – 1928 р.). У Львівському (таємному) Українському університеті (липень 1921 р. – 1925 р.) разом з Іваном Крип'якевичем, Василем Щуратом та ін. викладав основи психології та логіку і паралельно працював над книгами «Нарис психології» (1922 р.) і «Нарис логіки» (1923 р.) (першими підручниками українською мовою). 8 лютого 1917 р. – 1939 р. – член Наукового Товариства ім. Шевченка. 1928 – 1952 рр. – професор, завідувач кафедри дитячої та педагогічної психології у Варшавському університеті. У 1929 р. Харківський географічний інститут приймає вченого до складу кандидатів у дійсні члени ВУАН (відділ філософії, соціології та права). 1934 р. – член наукового педагогічного товариства у Кракові. 1936 – 1951 рр. – директор Варшавського педагогічного інституту Спілки вчителів. Створює праці з дитячої, педагогічної і соціальної психології, які неодноразово перевидавались. 1945 р. – дійсний член Варшавського наукового товариства, а з квітня 1952 р. – дійсний член (титулярний) Польської Академії Наук, нагороджений Хрестом Ордена Відродження.

Наукові інтереси С.В. Балей: емпірична, експериментальна, загальна, дитяча психології, психологія розвитку, педагогічна психологія (психологія виховання), психологія особистості, психологія творчості, злочинності, суспільна психологія. Ними він стверджував гуманістичні ідеали, повагу до людини, толерантність у суспільних відносинах, захищав прогресивне в людині і суспільстві, зауважував, що глибинний, можливо, до кінця неосяжний, крихкий світ вимагає обережності і поваги [1].

Основні психологічні ідеї (зі збереженням стилістики вченого):

1. Психологія – наука про свідомість, яка проявляється в тому, що ми спостерігаємо, думаємо, бажаємо, любимо, ненавидимо.

2. Предмет психології – психічні явища, які є внутрішніми, суб'єктивними переживаннями людини, недоступними для зовнішнього спостереження.

3. Психічні явища, які «творять склад нашого душевного життя», – це «свідомість нашого «Я». Психічному «Я» належить те, коли говоримо: «я думаю», «я хочу», «я зображаю». Фізичне «Я» – наше тіло (вага, зріст).

4. У вивченні формування психіки дитини необхідно враховувати її фізичний розвиток, оскільки людський організм є певною цілісністю, в якій тіло і душа пов'язані різними «вузлами». Фізичний розвиток і розвиток психічний взаємовпливають один на одного («Нарис психології у зв'язку з розвитком психіки дитини»).

5. Психологічний експеримент – за певних умов викликається бажане психічне явище. Під час фізичного експерименту викликане фізичне явище доступне присутнім для спостереження (зовнішнє спостереження і зовнішній досвід), у психологічному експерименті викликане психічне явище доступне лише для тієї особи, в якій воно викликане (внутрішній досвід і внутрішнє спостереження (інтроспекція).

6. Основним методом експериментального дослідження та джерелом пізнання психічних проявів у психології є інтроспекція (ми не спроможні заглянути безпосередньо у свідомість інших людей).

7. Психічний розвиток дитини – це постійний процес пізнання навколишнього світу, де кожний період має власні йому способи пізнання.

8. Перший рік життя – діти пізнають чуттєві властивості предметів світу, що їх оточують.

9. Дитина починає розмовляти – «вік запитань».

10. У дитячій грі й фантазії (форма пізнання) дитина контактує з різними предметами, пізнає їхні властивості і вчиться ними користуватися.

11. Дитина стає здатною систематично здобувати знання про світ лише у 6 – 7 років (цей вік є достатнім для відвідування школи).

12. Шкільне навчання – це навчання шляхом створення умовних рефлексів.

13. Людина – це не *tabula rasa*, що має вроджені спадкові властивості, інстинкти. Основною ознакою психофізичного організму, завдяки якій він вступає у взаємини із навколишнім світом, є здатність відповідати на різні подразнення певним способом, або «поводитися різноманірно у застосуванні до різноманітності подразнень» Ці види поведінки в людини (як і у звірят) часто вроджені (повертання голови в той бік, з якого подразнює її світло, «замикання» долоні у відповідь на дотик до неї). Середовище також впливає на розвиток дитини (при цьому зовнішні впливи можуть гальмувати і активізувати психічні диспозиції) [2].

14. Розрізняв самовиховання, або автоедукція, і зовнішнє виховання, або гетероедукція, що має дві форми прояву: інтенціональна (виховання виконують шкільні заклади) та побічна (виховання, як наслідок позашкільних впливів).

15. Головну роль у вихованні дитини мають позашкільні, побічні чинники, де вирізняються збудники позалюдського походження. «Природничо-географічне середовище формує у властивий йому спосіб психіку людей, які живуть на даній території, не тільки через вплив елементів цього оточення на фізичний організм (до цього належать в основному клімат і засоби харчування), але також даючи певних збудників психіки» [2].

16. Індивідуальність необхідно визнавати в дитини дошкільного віку та враховувати цей фактор у практиці виховання.

Названі ідеї С.В. Балея відображені у таких роботах (їх назви взяті з першоджерел):

1. «Про різницю між почуваннями осудними і представними» (1911).
2. «Експеримент в науці психології» (1912/1913).
3. «З психології творчості Шевченка» (1916).
4. «Осудні почування і «наставлення» (1918).
5. «Замітки з приводу засновання Інституту для нормальної і патологічної психології при Науковім Товаристві ім. Т.Г. Шевченка у Львові» (1920).
6. «Нарис логіки» – перший підручник у Галичині з логіки (1923).
7. «Замітка про вплив гіпнози на сон» (1924).
8. «Наука Павлова і психологія» (1925).
9. «Трійця в творчості Шевченка» (1925).
10. Стаття «Горячка і свідомість» (1926).
11. «Психологія підліткового віку» (1931, 1932, 1935).
12. «Творча особливість Жеромського» (1936).
13. «Нарис психології виховання» (1938, 1947, 1951, 1958).
14. «Нарис психології у зв'язку з розвитком дитячої психіки» (1938, 1947).
15. «Характерологія і типологія дітей і молоді» (1946).
16. «Дорогою самопізнання» (1947).
17. «Психологічна проблематика підліткового віку» (1950).
18. «Вступ до соціальної психології» (1959).
19. «Psychologia wieku dojrzewania» (1932).
20. «Zarys psychologii w związku z rozwojem psychiki dziecka» (1935).
21. «Osobowość» (1939).
22. «Zarys psychologii w związku z rozwojem psychiki dziecka»
23. «Drogi samopoznanie» (1947).
24. «Zagadnienie walki z przestępczością młodocianych na tle współczesnych doświadczeń w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej» (1948).
25. «Perspektywy rozwojowe psychologii polskiej i plan badań naukowych w tym zakresie» (1950).
26. «Psychologia wychowawcza w zagycie» (вистримала декілька видань, в т. ч. шосте видання вийшло в 1965 р.).

Праця Степана Володимировича «З психології творчості Шевченка» – найцінніша серед інших психоаналітичних досліджень, котрі виконані в Україні на початку ХХ століття та у його 20-30 роки. Це дослідження особистості та творчості великого поета, в якому використовується не традиційний фрейдівський Едипів комплекс, а Ендиміонський мотив, винайдений самим С.В. Балеєм, що відповідає особистостям Т.Г. Шевченка та українській ментальності [10].

Ендиміонський мотив (комплекс) на погляд С.В. Балея не є загальною закономірністю психічного розвитку дитини. Але він часто зустрічається у митців, котрі в повсякденному житті є інфантильні. Якщо до того митець рано залишився сиротою, втратив матір, його інфантильність поглиблюється, і тоді він несвідомо шукає такої коханої чи дружини, яка б замінювала йому матір. Так він прагне компенсувати потребу в материнській ніжності і турботі, яких не мав у дитинстві (Нагадаємо, що Ендиміон, згідно із стародавнім грецьким міфом, одним із найпоетичніших у світовій скарбниці, – прекрасний юнак, котрого покохала богиня Селена. Вона опустилась до нього з небес, заздалегідь приславши юнака, щоб пестити його без перешкод. Отже Ендиміонське кохання – це такі відносини між закоханими, в яких жінка – активна, вона не тільки кохана, але піклується за чоловіком

як мати. Тоді чоловік – пасивний, інфантильний, він більше мріє про щастя, ніж практично за нього бореться) [10].

С.В. Балеї переконливо доводить, що основний мотив творчості Т.Г. Шевченка – мотив матері-покритки – Мадонни – є саме компенсація глибоких суб'єктивних переживань Т.Г. Шевченка, який рано втратив матір і потребував саме Ендиміонського кохання. Зіставлення психоаналітичного дослідження С.В. Балея з біографією Т.Г. Шевченка, наприклад, як вона викладена у фундаментальній науковій праці П.І. Зайцева «Життя Тараса Шевченка» [6], доводить справедливості міркувань С.В. Балея, обґрунтованості загальної концепції Ендиміонського комплексу та доцільності його застосування до особистості та творчості Т.Г. Шевченка.

Твір Степана Володимировича із надбань українського психоаналізу «З психології творчості Шевченка» був опублікований у збірці «История психоанализа в Украине» в 1996 році [7].

Підручники С.В. Балея з психології і логіки слугували в розробці української спеціальної термінології.

Живучи у воєнні часи, коли для професійного саморозвитку і становлення як особистості не має оптимальних умов (працював в Україні та Польщі), був сповнений продуктивних ідей.

Помер Степан Володимирович 13.09.1952 р. і похований на цвинтарі Повонзки у Варшаві.

Святої пам'яті

СТЕФАН БАЛЕЙ

Доктор філософії і медицини

ВЕЛИКИЙ ВЧЕНИЙ

Професор психології Варшавського університету,

член Польської Академії Наук,

нагороджений офіцерським хрестом

Ордена відродження Польщі

4.II.1885 – 13.IX.1952

ЧЕСТЬ ЙОГО ПАМ'ЯТІ!

Відомий композитор і диригент М.Ф. Колесса має в домашньому альбомі фотокартку, 1917 року, де серед групи викладачів є і С.В. Балеї. Цінні знахідки також зроблені Ю. Винтюком при пошуку публікацій С.В. Балея на медичну тематику.

З 1993 р. у Львові (з 2003 р. в Одесі) з ініціативи і під керівництвом Заслуженого діяча науки і техніки України, члена-кореспондента АПН України М.М. Верникова відбуваються кожні два роки Балеєвські читання, за його ж ініціативою і під його редакцією розпочалося видання зібрання праць академіка С.В. Балея у п'яти томах і двох книгах,

перший том якого вийшов друком в 2002 р. у видавництві ІФЛІС ЛФС «Cogito» (Львів–Одеса) [4].

Висновки і пропозиції. У цій статті подана інформація про нелегкий, але в той же час продуктивний життєвий та творчий шляхи Степана Балея, який тривалий час працювати в Західній Україні, а в подальшому змушений був покинути батьківщину і переїхати за кордон (Польща). Не зважаючи на воєнний період того часу (1914-1918 рр. і 1941-1945)

і еміграцію за кордон, що ускладнювали умови для наукової та викладацької роботи, створив своїми ідеями підвалини психології виховання і отримав визнання у Західній Україні, Польщі, Англії, Німеччині, Франції, Австрії, та ін., але залишився маловідомим у Наддніпрянщині. Тому ми прагнули до 130-річчя від дня народження Степана Балея згадати його постать та відзначити значущість психологічних ідей та наукових праць.

Список літератури:

1. Балея С. Нарис психології: новітня бібліотека. Ч. 40. / С. Балея. – Львів – Київ: Нові шляхи, 1922.
2. Балея С. Про поняття психологічної основи почувань / С. Балея // Записки НТШ. 1911. – Т. 105.
3. Балея Степан // Українська Радянська Енциклопедія [за ред. М. П. Бажана] – Вид 2-е. – Київ: УРЕ, 1977. – Т. 1. – С. 337.
4. Балея С. Зібрання праць: У 5 т. і 2 кн. / С. Балея. – Львів–Одеса: ІФЛІС ЛФС «Cogito», 2002. – Т. 1. – 488 с.
5. Верников М. Слово про академіка Степана Балея / М. Верников // Філософські пошуки. – Львів – Одеса: Cogito – Центр Європи, 1997. – Вип. 4. – С. 4-13.
6. Зайцев П. І. Життя Тараса Шевченка: біографічний нарис / П. І. Зайцев. – Харків: Прапор, 1994. – 447 с.
7. История психиатрии в Украине / Сост. И. И. Кутько, Л. И. Бондаренко, П. Т. Петрюк. – Харьков: Основа. – 1996. – 360 с.
8. Матеріали до обрання нових академіків // ВУАН. – Харків, 1929. – С. 9.
9. Петрюк П. Т., Бондаренко Л. І. Академік Степан Володимирович Балея – видатний український і польський психолог, лікар, психоаналітик та філософ / П. Т. Петрюк, Л. І. Бондаренко // Журнал психиатрии и медицинской психологии. – 2001. – № 1. – С. 118-125.
10. Петрюк П. Т., Бондаренко Л. І. Творчий і життєвий шлях академіка Степана Володимировича Балея – видатного українського і польського психолога, лікаря, психоаналітика, філософа та педагога (до 120-річчя з дня народження) / П. Т. Петрюк, Л. І. Бондаренко // Психічне здоров'я. – 2005. – Вип. 2. – С. 86-94.
11. Психологічна енциклопедія / [автор – упорядник Степанов О. М.]. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
12. Ziemnowicz M. Stefan Baley na tle współczesnej epoki [B. m. po 1952] / Ziemnowicz M. // Fondy Biblioteki Instytutu filozofii i sociologii Un-tu Warszawskiego. – S. n., S. a.

Носова І.Е.

Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко

К 130-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ СТЕПАНА ВОЛОДИМИРОВИЧА БАЛЕЯ

Аннотация

Статья посвящена 130-летию со дня рождения Степана Балея – украинского и польского психолога, психоаналитика, врача, философа и педагога. Указанные основные события жизненного и творческого путей С.В. Балея. Перечисленные психологические идеи ученого, которые стали основой украинской и польской психологии и остаются признанными и актуальными на сегодняшний день. Названные основные работы психолога. Установлено, что некоторые психологические идеи С.В. Балея можно использовать в практике педагогической деятельности.

Ключевые слова: психология; биография; научные интересы; психологические идеи; основные труды.

Nosova I.Ye.

Glukhiv O. Dovzhenko National Pedagogical University

TO THE 130-TH ANNIVERSARY OF STEPAN VOLODYMYROVYCH BALEI'S BIRTH

Summary

This article is dedicated to the 130-th anniversary of Stepan Balei's birth, who was ukrainian and polish psychologist, psychoanalyst, physician, philosopher and pedagogue. There are the main events of his life and creation in this article. You can also find his psychological ideas, with a help of which the foundations of ukrainian and polish psychology were built, and which are still recognized and topical. All main works of the psychologist are enumerated here. We cleared up the matter of some psychological ideas of S.V. Balei, demonstrating their using in pedagogical practice.

Keywords: psychology; biography; the interests are scientific; the ideas are psychology; main works.